

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

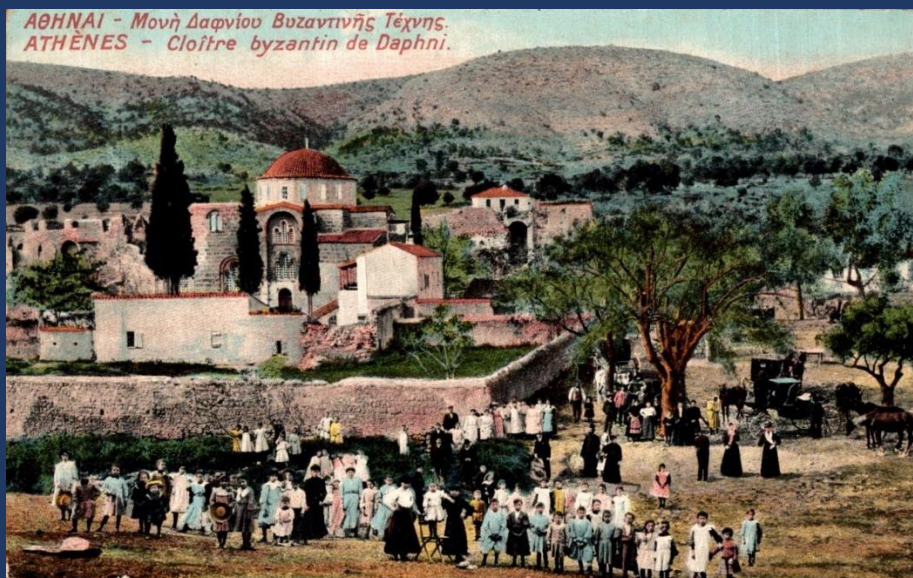
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

«ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»

“THE WORLD OF BYZANTIUM: HISTORY AND ARCHAEOLOGY”

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2024-2025

ΑΘΗΝΑ 2024

Χρυσό ιστάμενον του αυτοκράτορα Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου· κόπηκε στην Κωνσταντινούπολη, μεταξύ του 1005 και 1025. Dumbarton Oaks, no. BZC.1948.17.3173 (<https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins/the-macedonians-and-their-immediate-successors-867-1081/nomisma-histamenon-of-basil-ii-976-1025>)

Επιμέλεια Οδηγού Σπουδών

Καθηγήτρια Τόνια Κιουσοπούλου
Αναπλ. Καθηγητής Γιώργος Πάλλης

Πληροφορίες/Επικοινωνία

Γραμματεία Μεταπτυχιακών Σπουδών Τμήματος Ιστορίας
και Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Γραφείο 404
Αρ. τηλ: 210 7277319, 210 7277887
Ηλ. διεύθυνση: PMS-Hist-Arch@arch.uoa.gr
Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου
Τ.Κ. 15784 ΑΘΗΝΑ

Εικόνα εξώφυλλου: Η μονή Δαφνίου με Αθηναίους εκδρομείς,
επιχρωματισμένη καρτ-ποστάλ των αρχών του 20ου αιώνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ (ΣΕΜΣ) ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	4
2. ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ/ΟΥΣΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	4
3. ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	5
4. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2024-2025	6
Α. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	
Β. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ	17
6. ΥΠΟΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ JANET ZAKOS	25

**ΣΥΝΘΕΣΗ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

Πρόεδρος	Αναστασία Δρανδάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια Διευθύντρια ΠΜΣ
Μέλη	Τόνια Κιουσοπούλου, Καθηγήτρια Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, Αναπλ. Καθηγήτρια Κατερίνα Νικολάου, Καθηγήτρια Γιώργος Πάλλης, Αναπλ. Καθηγητής
Γραμματειακή Υποστήριξη	Χριστίνα Κούκου

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ/ΟΥΣΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Αναστασία Γιαγκάκη, Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ (yangaki@eie.gr)
Αναστασία Δρανδάκη, Αναπλ. Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (drandaki@arch.uoa.gr)
Τόνια Κιουσοπούλου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (akiousop@arch.uoa.gr)
Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, Αναπλ. Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (smergiali@arch.uoa.gr)
Κατερίνα Νικολάου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (anikolaou@arch.uoa.gr)
Γιώργος Πάλλης, Αναπλ. Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (gpallis@arch.uoa.gr)
Πλάτων Πετρίδης, Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ (ppetrid@arch.uoa.gr)

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο Κανονισμός Σπουδών του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» είναι αναρτημένος στην ιστοσελίδα του (<https://byzcosmos.arch.uoa.gr/>), στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://byzcosmos.arch.uoa.gr/fileadmin/depts/arch.uoa.gr/byzcosmos/uploads/6_KANONISMOS_SPOYDWN_PMS_BK.pdf

Ο Κανονισμός Λειτουργίας του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» (ΦΕΚ: 3490, Β', 25-05-2023) είναι αναρτημένος στην ιστοσελίδα του (<https://byzcosmos.arch.uoa.gr/>), στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://byzcosmos.arch.uoa.gr/fileadmin/depts/arch.uoa.gr/byzcosmos/uploads/2_KANONISMOS_LEITOURGIAS_PMS_BK.pdf

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2024-2025

Α. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / FALL SEMESTER	
BI 31	<p>Προσωπικές επιλογές, προτιμήσεις και αποκλίσεις Στην εποχή της μακεδονικής δυναστείας <i>Κ. Νικολάου</i></p> <p>Personal choices, preferences and deviations in the Macedonian era <i>K. Nikolaou</i></p>
BI 33	<p>Χρήση και κατάχρηση του Βυζαντίου και των βυζαντινών γυναικών στα ελληνικά «Κλασικά Εικονογραφημένα» των μέσων του 20ού αιώνα <i>Κ. Νικολάου</i></p> <p>Use and abuse of Byzantium and Byzantine women in the mid-twentieth century Greek "Classics Illustrated" comic books. <i>K. Nikolaou</i></p>
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / SPRING SEMESTER	
BI 32	<p>Οι διεθνείς σχέσεις του Βυζαντίου τον Ύστερο Μεσαίωνα (13ος-15ος αι.) <i>Σ. Μεργιαλή-Σαχά</i></p> <p>The international relations of Byzantium in the Late Middle Ages (13th-15th century) <i>S. Mergiali-Sahas</i></p>

BK 34**Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης»**

ΕΚΠΑ, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, σε συνεργασία με το ΕΙΕ/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών

Οι βυζαντινές σπουδές από τον 19ο στον 21ο αιώνα: ιδεολογικά ρεύματα, μεθοδολογικά εργαλεία και οι πολλαπλές κατασκευές του Βυζαντίου

T. Κιουσοπούλου και Α. Δρανδάκη, σε συνεργασία με την Α. Γιαγκάκη

Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides»

National and Kapodistrian University of Athens, Department of History & Archaeology, in collaboration with the Institute for Historical Research/Section for Byzantine Research/National Hellenic Research Foundation

Byzantine studies from the 19th to the 21st century: ideological currents, methodological tools and the multiple constructions of Byzantium

T. Kioussopoulou and A. Drandaki, in collaboration with A. Yangaki

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Προσωπικές επιλογές, προτιμήσεις και αποκλίσεις στην εποχή της μακεδονικής δυναστείας

Subject: Personal choices, preferences and deviations in the Macedonian era

Περίληψη: Ο ενδέκατος αιώνας, σύμφωνα με τη σύγχρονη ιστοριογραφία, θεωρείται ο αιώνας κατά τον οποίο αποκλίσεις από τον παραδεκτό κανόνα, που εντοπίζονται και αντιμετωπίζονται ως εγγενείς αντιφάσεις από τα τέλη του ένατου και κατά τον δέκατο αιώνα, σταδιακά μετατρέπονται σε δυναμικές συγκροτημένες τάσεις. Σκοπός, στο πλαίσιο του σεμιναρίου, είναι να αναζητηθούν στην εποχή της μακεδονικής δυναστείας δράσεις και γεγονότα που απέρρεαν όχι αποκλειστικά από πολιτικές σκοπιμότητες αλλά υπήρξαν αποτελέσματα προσωπικών προτιμήσεων και συναισθηματικών εκφράσεων των πρωταγωνιστών, συνιστώντας ατομικές επιλογές που ξέφευγαν των ασφυκτικών συλλογικών ορίων.

Υπό αυτό το πρίσμα θα εξεταστούν, ενδεικτικά, διαπροσωπικές σχέσεις, οικογενειακοί δεσμοί, επιλογές ερωτικών ή συζυγικών συντρόφων τόσο στο περιβάλλον του Ιερού Παλατίου όσο και στην κοινωνία της Κωνσταντινούπολης, όπως και της περιφέρειας εφόσον οι διαθέσιμες κειμενικές πηγές το επιτρέπουν. Πέραν αυτού, στόχος είναι να εντοπιστούν οι αντιδράσεις που εγέρθηκαν –εάν αυτό συνέβη– σε ό,τι απομακρυνόταν από τα κοινώς παραδεκτά, αλλά και να

αναδειχθούν οι άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις των ατομικών επιλογών σε ποικίλους τομείς της πολιτικής της αυτοκρατορίας.

Summary: According to modern historiography, the eleventh century is viewed as a period when deviations from the acceptable rule, which are found from the end of the ninth and throughout the tenth century and are treated as inherent contradictions, gradually transform into dynamic coherent trends. Within the framework of the seminar, the aim is to search the Macedonian era for actions and events that did not result exclusively from political expediencies, but were the product of personal preferences and an expression of emotions on the part of the protagonists, constituting individual choices that broke free from the stifling collective boundaries.

Against this background, an examination will be made of, inter alia, interpersonal relations and family ties, as well as of the choice of romantic partners or spouses, both within the confines of the Great Palace and in Constantinopolitan society, as well as in the periphery, to the degree permitted by the textual sources available. In addition, the aim is to trace the objections that were raised –if that was the case– towards what strayed from what was generally accepted, but also to highlight the direct and indirect consequences of individual choices in various sectors of imperial politics.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected Bibliography

- Αγγελίδη, Χρ. (εκδ.), Το Βυζάντιο ώριμο για αλλαγές. Επιλογές, ευαισθησίες και τρόποι έκφρασης από τον ενδέκατο στον δέκατο πέμπτο αιώνα (ΕΙΕ / ΙΒΕ. Διεθνή Συμπόσια 13), Αθήνα 2004.
- Beck, H.-G., Βυζαντινόν Ερωτικόν (μτφρ. Ι. Δημητρούκας), Αθήνα 1999 (έκδ. πρωτ. 1986).
- Χρήστου, Ειρ., Αυτοκρατορική εξουσία και πολιτική πρακτική. Ο ρόλος του παραδυναστεύοντος στη βυζαντινή διοίκηση (τέλη 8ου - αρχές 11ου αιώνα), Αθήνα 2008.
- Constantinou, St. –Meyer, M. (εκδ.), Emotions and Gender in Byzantine Culture (New Approaches to Byzantine History and Culture), Palgrave Macmillan 2019.
- James, L. (εκδ.), Desire and Denial in Byzantium. Papers from the 31st Spring Symposium of Byzantine Studies, Brighton, March 1997 (Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 6), London – New York 1999.
- Hatzaki M., Beauty and the Male Body in Byzantium. Perceptions and Representations in Art and Text (Palgrave Macmillan) 2009.
- Hinterberger, M., «Συναισθήματα στο Βυζάντιο» στο I. James (εκδ.), Εγχειρίδιο βυζαντινών σπουδών. 27 μελέτες (επιμ. Αιμ. Μαυρουδής – Α. Ρεγκάκος) (μτφρ. Κ. Δημοπούλου), Αθήνα 2014 (έκδ. πρωτ. 2010), 241-259.

- Maguire, H. (εκδ.), *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, Washington DC 1997.
- Nikolaou, K. – Chrestou, I., «Love, Hatred and Violence in the Sacred Palace. The Story and History of the Amorian Dynasty», *Byzantion* 78 (2008), 87-102.
- Νικολάου, Κ. (επιμ.), *Ανοχή και καταστολή στους Μέσους Χρόνους. Μνήμη Λένου Μαυρομμάτη (ΙΒΕ/ ΕΙΕ. Διεθνή Συμπόσια 10.)*, Αθήνα 2002.
- Odorico, P., «L'amour à Byzance. Un sujet de rhétorique?», *Europe* 822 (octobre) 1997, 34-46.
- Πιτσάκης, Κ., «Η θέση των ομοφυλοφίλων στη βυζαντινή κοινωνία», στο Χρ. Μαλτέζου (γεν. επιμ.), *Πρακτικά Ημερίδας "Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο"*, 9 Μαΐου 1992, Αθήνα 1993, 171-269.
- Tougher, S., *The Reign of Leo VI (886-912). Politics and People*, Leiden, New York, Köln 1997.
- Τρωιάνος, Σπ. (επιμ.), *Έγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997. __

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: *Χρήση και κατάχρηση του Βυζαντίου και των βυζαντινών γυναικών στα ελληνικά «Κλασικά Εικονογραφημένα» των μέσων του 20ού αιώνα*

Subject: *Use and abuse of Byzantium and Byzantine women in the mid-twentieth century Greek "Classics Illustrated" comic books*

Περίληψη: Το 1951 οι εκδόσεις Πεχλιβανίδη, με μακρά θητεία στον τομέα των εκτυπώσεων αλλά και των παιδικών βιβλίων, αποφάσισαν την κυκλοφορία και στην Ελλάδα της σειράς «Κλασικά Εικονογραφημένα», με βάση την αντίστοιχη αμερικανική. Η τελευταία κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 1941 με αρχικό τίτλο *Classic Comics* και με σκοπό τη διασκευή κλασικών έργων της παγκόσμιας λογοτεχνίας σε κόμικς. Στο 34ο τεύχος, η ονομασία άλλαξε σε *Classics Illustrated* και συνέχισε να εκδίδεται μέχρι το 1962, οπότε και σταμάτησε.

Τον Οκτώβριο του 1953 έκανε την εμφάνισή του το πρώτο τεύχος μιας «εσωτερικής» σειράς, η οποία, με περισσότερα από 60 τεύχη, άντλησε τη θεματολογία της, από την ελληνική μυθολογία και την Ιστορία της Ελλάδας (αρχαία, μεσαιωνική/βυζαντινή και νεότερη). Στο πλαίσιο του σεμιναρίου θα επιδιωχθεί σε πρώτο επίπεδο, να διερευνηθούν αφενός η σκοπιμότητα της επιλογής συγκεκριμένων θεμάτων και προσώπων από την ιστορία του βυζαντινού κράτους, στο περιβάλλον της μετεμφυλιακής Ελλάδας, και αφετέρου ο τρόπος χρήσης τους για τη διαπαιδαγώγηση των νέων.

Σε δεύτερο επίπεδο, και καθώς η θεματολογία περιλάμβανε πέντε γυναικεία πρόσωπα έναντι οκτώ ανδρικών, θα παρουσιαστεί η σκιαγράφηση των βυζαντινών γυναικών σε αυτά τα έργα. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην απάντηση του

ερωτήματος αν οι συγγραφείς των κειμένων -στην πλειονότητά τους λογοτέχνες- και οι εικαστικοί καλλιτέχνες απέδωσαν τις κρατούσες στην εποχή τους αντιλήψεις και στερεότυπα γύρω από τη Βυζαντινή ή αγνόησαν ακόμη και αυτά καθώς και την ιστορική αλήθεια.

Summary: In 1951, Pehlivanides Publications, with a long history in the field of printing and children's books, decided to publish the "Classics Illustrated" series in Greece ("Κλασικά Εικονογραφημένα"), based on the American series. The latter was released in October 1941 with the original title *Classic Comics* and aimed at adapting classic works of world literature into comics. In the 34th issue, the name was changed to *Classics Illustrated* and continued to be published until 1962, when it was discontinued.

In October 1953, the first issue of an "in-house" series appeared which, with more than 60 issues, drew its subject matter from Greek mythology and the history of Greece (ancient, medieval/Byzantine and modern).

In the context of the seminar, the aim will be to investigate, on the one hand, the feasibility of the selection of specific themes and figures from the history of the Byzantine state in the context of post-civil war Greece, and on the other hand, the way in which they are used for the education of young people.

On a second level, and since the themes included five female figures as opposed to eight male ones, the portrayal of Byzantine women in these works will be presented. Particular emphasis will be placed on answering the question of whether the authors of the texts - the majority of them literary writers - and the visual artists were influenced by contemporary perceptions and stereotypes regarding Byzantine women or ignored even those perceptions and stereotypes along with the historical truth.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected Bibliography

Bullen, J. B., *Byzantium rediscovered*, Λονδίνο 2003.

Chondrogiannis, S., *Byzantium in the World. Artistic, Cultural and Ideological Legacy from the 19th to the 21st century*, Θεσσαλονίκη 2017.

Delouis, O. - A. Couderc - P. Guran (επιμ.), *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, Αθήνα 2013.

Καραγιάννης, Θ., *Ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους. Θέατρο - Ποίηση - Πεζογραφία - «Κλασικά εικονογραφημένα». Ερμηνευτικές, θεματολογικές, ιδεολογικές, παιδαγωγικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 2007.

Kulháňková M. - Marciniak Pr. (επιμ.), *Byzantium in the Popular Imagination: The Modern Reception of the Byzantine Empire (New Directions in Byzantine Studies)*, I.B. Tauris, 2023.

Μαργωμένου, Μ., «Τα εικονογραφημένα τριών γενεών Ελλήνων. Πενάκι ανά χείρας και φύγαμε! Πώς φτιάχνονταν τα ελληνικά Κλασικά Εικονογραφημένα και τι λένε οι επιζώντες συνεργάτες του Γιώργου Πεχλιβανίδη», εφημ. «Το Βήμα», 25 Αυγούστου 1996.

Mitchell, W.J.T., *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*, Σικάγο 1994

Μπάρτζης, Γ., «Τα κόμικς του Βασίλη Ρώτα. Μια άγνωστη προσφορά του Κορινθίου ποιητή στο χώρο του παιδικού βιβλίου», *Πρακτικά Γ' Τοπικού Συνεδρίου*

Κορινθιακών ερευνών (Κόρινθος 28-30 Νοεμβρίου 1997) = Πελοποννησιακά - Παράρτημα 23 (1999), 168-182.

Nikolaou, K., «Byzantium and its perception in the mid-twentieth century "Classics Illustrated" comic books», *Balkan Studies* 52 (2017), 61-84.

Nilsson, Ing. - Stephenson, P. (επιμ.), *Wanted: Byzantium. The Desire for a Lost Empire*, Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia, 15, Ουψάλα 2014.

Ricks, D. - P. Magdalino (επιμ.), *Byzantium and the Modern Greek Identity*, Άλντερσοτ 1998.

Σκαρπέλος, Γ., *Ιστορική μνήμη και ελληνικότητα στα κόμικς*, Αθήνα 2000.

Smith, M. J. - Randy, D. (επιμ.), *Critical Approaches to Comics Theories and Methods*, Routledge 2012.

Φεγγερού, Π., *Τα κλασικά εικονογραφημένα και το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά: μύθος και πραγματικότητα*, αδ. διδ. διατρ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών 2012.

ΣΟΦΙΑ ΜΕΡΓΙΑΛΗ-ΣΑΧΑ

Εαρινό εξάμηνο / Spring semester

Θέμα: *Οι διεθνείς σχέσεις του Βυζαντίου τον Ύστερο Μεσαίωνα (13ος-15ος αι.)*

Subject: *The international relations of Byzantium in the Late Middle Ages (13th-15th century)*

Περίληψη: Με πυρήνα και βασικό πεδίο ανάλυσης των διεθνών εξελίξεων το Βυζάντιο τους δύο τελευταίους αιώνες της ιστορίας του, το μάθημα αυτό αναλύει το διεθνές περιβάλλον σε μεσαιωνικά συμφραζόμενα μέσα από μία νέα οπτική: αυτή των διεθνών σχέσεων που ύφανε η ηγεσία των Παλαιολόγων αυτοκρατόρων σε αναζήτηση σύγκλισης και συνύπαρξης με χριστιανικές και ισλαμικές δυνάμεις στην παγκόσμια σκηνή. Η νέα αυτή οπτική υπαγορεύτηκε από το παγκοσμιοποιημένο Κοσμοσύστημα του Ύστερου Μεσαίωνα, το οποίο συνιστούσε την κινητήρια διαπολιτισμική δύναμη της ιστορικής διαδικασίας. Στο πλαίσιο της διαδικασίας παγκόσμιας διασύνδεσης, ο ρόλος του Βυζαντίου, η διεθνής συμπεριφορά του και η πορεία του δεν θα ήταν εφικτό να αναλυθούν ή να αξιολογηθούν μεμονωμένα αλλά μόνο στο ευρύτερο πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον αλληλεπίδρασης του με τις άλλες δυνάμεις.

Summary: In this course, taking Byzantium as the core and fundamental field of analysis of international developments over the last two centuries of its history, we will examine the international environment in a medieval context from a new perspective: that of the international relations established by the Palaiologan emperors in their search for consensus and coexistence with the Christian and Muslim powers on the world stage. This new perspective was dictated by the

globalized Cosmo system of the late Middle Ages, the intercultural driving force behind the historical process. In the process of global interconnection, Byzantium's role, its international behavior and its trajectory could not be analyzed or evaluated in isolation, but only in the wider political, cultural and economic context of its interconnection with other powers.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected Bibliography

- Abu-Lughod J. L., *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250-1350*, New York 1989.
- Baylis J. – St. Smit, *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις* (Επιμέλεια-Πρόλογος: Κ. Υφαντής), Θεσσαλονίκη 2007.
- Branden K. E. – Fr. M. Shelley, *Παγκόσμια γεωπολιτική. Μια εισαγωγή στην πολιτική γεωγραφία*, Αθήνα 2006.
- Frank R., "Penser historiquement les relations internationales", *Annuaire français des relations internationales* 4 (2003) 42-65
- Hershey A. S., "The History of International Relations during Antiquity and the Middle Ages", *The American Journal of International Law* 5 (1911) 901-933.
- Κιουσοπούλου Τ., *Βασιλεύς ή Οικονόμος; Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την άλωση*, Αθήνα 2007.
- Koder J., *Το Βυζάντιο ως χώρος. Εισαγωγή στην Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μεσογείου στη Βυζαντινή εποχή*, μτφρ. Δ. Χ. Σταθακόπουλος, Θεσσαλονίκη 2005.
- Λαΐτου-Θωμαδάκη Α., «Οι δύο εξουσίες: η διαμάχη μεταξύ Παπών και αυτοκρατόρων και οι θεωρίες των Βυζαντινών», *Θησαυρίσματα* 15 (1978) 106-118.
- Μεργαλιή-Σαχά Σ., *Το Βυζάντιο στο θέατρο της Οικουμένης τον Ύστερο Μεσαίωνα (1261-1453). Πολιτική ιδεολογία, πολιτική υπόσταση και διεθνείς σχέσεις του Κράτους των Παλαιολόγων*, Αθήνα 2024.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *Γεωπολιτική και πολιτισμός στα Μεσαιωνικά Βαλκάνια. Το Βυζαντινό Πρότυπο*, Αθήναι 2021.
- Χρυσός Ευ. (επιμ.), *Το Βυζάντιο ως Οικουμένη*, ΕΙΕ, Αθήνα 2005.
- Watson A., *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας. Μια συγκριτική ανάλυση*, μτφρ. Η. Στροϊκού, Αθήνα 2006.

Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης»

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΤΟΝΙΑ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΡΑΝΔΑΚΗ σε συνεργασία με την ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΙΑΓΚΑΚΗ

Εαρινό εξάμηνο/Spring semester

Θέμα: Οι βυζαντινές σπουδές από τον 19ο στον 21ο αιώνα: ιδεολογικά ρεύματα, μεθοδολογικά εργαλεία και οι πολλαπλές κατασκευές του Βυζαντίου

Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides»

Department of History and Archaeology – National and Kapodistrian University of Athens in collaboration with the Institute for Historical Research / Section for Byzantine Research – National Hellenic Research Foundation

Subject: *Byzantine studies from the 19th to the 21st century: ideological currents, methodological tools and the multiple constructions of Byzantium*

Περίληψη: Το σεμινάριο θα εστιάσει στα ιδεολογικά ρεύματα που διαμόρφωσαν την πορεία και τους διαρκείς αναπροσανατολισμούς των βυζαντινών σπουδών από τον όψιμο 19ο αιώνα έως τις μέρες μας. Ως συμβολική χρονική αφετηρία, το 1892, έτος ίδρυσης του επιστημονικού περιοδικού *Byzantinsiche Zeitschrift* από τον πρωτοπόρο Γερμανό Karl Krumbacher, σηματοδοτεί την μετατροπή της μελέτης του βυζαντινού πολιτισμού σε διακριτό επιστημονικό πεδίο, που αρχίζει να αναπτύσσεται δυναμικά σε πανεπιστημιακές έδρες, έρευνες πεδίου και μουσειακές συλλογές πολλών χωρών.

Από τον γερμανικό ρομαντισμό στο arts and crafts movement · από τον διεθνή διάλογο των μοντερνιστών με τη βυζαντινή τέχνη στη συγκρουσιακή ανάπτυξη των εθνικισμών στον βαλκανικό χώρο· από την μεταπολεμική ψυχροπολεμική σύγκρουση στις μελέτες φύλου και τις μετα-αποικιοκρατικές προσεγγίσεις, οι βυζαντινές σπουδές, δηλωμένα ή αδήλωτα, πορεύονται σε διαρκή συνομιλία με κυρίαρχες τάσεις των ανθρωπιστικών σπουδών, αξιοποιώντας συχνά μεθοδολογικά εργαλεία από όμορους επιστημονικούς χώρους. Αρχαιολογία, ιστορία της τέχνης, ιστορία και φιλολογία του Βυζαντίου στην Ελλάδα και το εξωτερικό αναπτύχθηκαν ακολουθώντας παράλληλους, αλλά όχι πάντοτε ταυτόσημους δρόμους, ενώ ανά χώρα και «σχολή» αναπτύσσονται διαφορετικές και κάποτε αντιφατικές αναγνώσεις και ιδεολογικές χρήσεις του Βυζαντίου. Οι ποικίλοι αυτοί δρόμοι μέσα στα ιστορικά τους συμφραζόμενα θα εξεταστούν όχι μόνον στην Ελλάδα, αλλά στο μέτρο του δυνατού, και διεθνώς.

Summary: This seminar will explore the ideological currents that have shaped Byzantine studies' trajectory and continuous reorientations, a field dynamically developing from the late 19th century to the present day. As a symbolic starting point, the year 1892, when the pioneering German scholar Karl Krumbacher founded *Byzantinsiche Zeitschrift*, marks the transformation of the study of Byzantine culture into a distinct scholarly field. This field has since been growing across university chairs, field research projects, and museum collections in many countries.

From German Romanticism to the Arts and Crafts movement; from the international dialogue between modernists and Byzantine art to the development of conflicting nationalisms in the Balkans; from the Cold War tensions to gender studies and post-colonial approaches, Byzantine studies, whether explicitly or implicitly, have been in constant conversation with dominant movements in the humanities, often drawing on methodological tools from adjacent disciplines. Archaeology, art history, history and literature of Byzantium, in Greece and abroad, have developed along parallel, still not always identical paths, while different and sometimes contradictory readings and ideological uses of Byzantium have developed in different countries and

'schools'. As far as possible, these diverse paths will be examined in their historical contexts in Greece and internationally.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

Ακαδημία Αθηνών, *Το Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού 1930-2003. Ίδρυση, λειτουργία, ερευνητικές δραστηριότητες, δημοσιεύματα*, Αθήνα 2003.

Anderson B. – M. Ivanova (eds), *Is Byzantine Studies a Colonialist Discipline? Toward a Critical Historiography*, University Park, PA: Penn State University Press 2023.

Angelov D., "Byzantinism: The Real and the Imaginary Influence of a Medieval Civilization on the Modern Balkans" A. Alshanskaya – A. Gietzen – Chr. Hadjiafxenti (eds), *Imagining Byzantium. Perceptions, Patterns, Problems*, Mainz 2018.

(https://www.academia.edu/38161495/Alena_Alshanskaya_Andreas_Gietzen_Christina_Hadjiafxenti_eds_Imagining_Byzantium_Perceptions_Patterns_Problems)

Agapitos P., "Karl Krumbacher and the history of Byzantine literature", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 108/1 (2015), pp. 1-52.

(https://www.academia.edu/13970787/Karl_Krumbacher_and_the_history_of_Byzantine_literature_Byzantinische_Zeitschrift_108_2015_1_52).

Betancourt R. – M. Taroutina (eds), *Byzantium/Modernism, The Byzantine as a Method in Modernity*, Leiden 2015.

Γιαγκάκη Α. Γ., «Τὰ δὲ σκευὴ πάντα μὴ ὁμοειδῶς ἀλλήλοις διεσχηματισθῶ, ἀλλὰ τὸ μὲν πῖθος, τὸ δὲ ἀμφορεὺς, ἕτερον δὲ πινάκιον...: Κεραμικά και οι χρήσεις τους», στο: Α. Γ. Γιαγκάκη και Αγγελική Πανοπούλου (επιμ.), *Το Βυζάντιο χωρίς λάμψη. Τα ταπεινά αντικείμενα και οι χρήσεις τους στον καθημερινό βίο των Βυζαντινών*, Αθήνα 2018, 111-171 (προσβάσιμο στο: <https://tinyurl.com/5n7v63zp>).

Γκράτζιου Ό., «Από την ιστορία του Βυζαντινού Μουσείου. Τα πρώτα χρόνια», *Μνήμων* 11 (1987), 54-73.

Γκράτζιου Ό., «Βυζαντινά μνημεία: Από τη θεσμική προστασία στην αναγωγή τους σε ψυχή του έθνους», στο: Τ. Σακελλαρόπουλος – Α. Βατσάκη (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος και πολιτιστική πολιτική. Πρακτικά Συμποσίου*, (Αθήνα, 21-22 Νοεμβρίου 2008), Αθήνα, Χανιά 2012, 81-91

Γκράτζιου Ό. – Α. Λαζαρίδου (επιμ.), *Από τη Χριστιανική Συλλογή στο Βυζαντινό Μουσείο (1884-1930). Κατάλογος Έκθεσης. Αθήνα, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο 29 Μαρτίου 2002-7 Ιανουαρίου 2003*, Αθήνα 2006.

Delouis O. – A. Couderc – P. Guran (eds), *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, Αθήνα, École Française d'Athènes, 2013.

Dölger Fr., "Fünfzig Jahre deutsche Byzantinistik", *Europäischer Wissenschafts-Dienst* 14 (1942) 23-25.

- Drandaki A., "A Taste for all thing Byzantine: Byzantium in the collections of Antonis Benakis", *Byzantine and Modern Greek Studies* 46.2 (2022) 236-262 (https://www.academia.edu/88077074/A_taste_for_all_things_Byzantine_Byzantium_in_the_collections_of_Antonis_Benakis).
- Haldon J. (ed.), *A Social History of Byzantium*, Blackwell Publishing 2009.
- Jeffreys E. - J. Haldon - R. Cormack, "Byzantine Studies as an Academic Discipline", in E. Jeffreys - J. Haldon - R. Cormack (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford 2008, 3-20.
- Καραμανωλάκης Β., *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Αθήνα 2006.
- Κιουσοπούλου Τ., «Η πρώτη έδρα Βυζαντινής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», *Μνήμων* 15 (1993), 257-76.
- Kolias T., "The Perspectives of Byzantine Studies in the Face of the New Conditions of Scientific Work and Research" in *22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22-27 August 2011, Seventh and final Plenary Session titled: "The future development of Byzantine Studies"* (Saturday, 27 August 2011), Sofia 2011. (προσβάσιμο στο: <https://tinyurl.com/3by3pmhx>)
- Mourelatos D., "The debate over Cretan icons in twentieth-century Greek historiography and their incorporation into the national narrative", in D. Damaskos and D. Plantzos (eds), *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic identity in twentieth-century Greece*, Athens 2008, 197-207.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., «Οι βυζαντινές σπουδές στην Ελλάδα. Από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο στον Διονύσιο Ζακυθινό», *Μνήμη Α.Α. Ζακυθινού*, τ. Β', Αθήνα 153-176.
- Ousterhout R., "The Rediscovery of Constantinople and the Beginnings of Byzantine Archaeology: A Historiographical Survey", in Z. Bahrani - Z. Çelik - E. Eldem (eds), *Scramble for the Past: A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914*, Istanbul 2011, 181-211.
- Pétridis Pl., "De la réserve à la vitrine: la mise en valeur de la céramique byzantine en Grèce", in F. Yenişehirlioğlu (ed.), *XIth Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings* (19-24 October 2015), vol. 2, Antalya 2018, 339-345.
(<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2932161/file.pdf>)
- Ricks D. - P. Magdalino eds, *Byzantium and the Modern Greek Identity*, Λονδίνο 1998.
- Stouraitis Y., "Is Byzantinism an Orientalism? Reflections on Byzantium's constructed identities and debated ideologies", in *Identities and Ideologies in the Medieval East Roman World*, edited by Y. Stouraitis (Edinburgh: EUP, 2022), 19-47.
(https://www.academia.edu/40892811/Is_Byzantinism_an_Orientalism_Reflections_on_Byzantiums_constructed_identities_and_debated_ideologies_in_I

[identities and Ideologies in the Medieval East Roman World edited by Y Stouraitis Edinburgh EUP 2022 19 47\)](#)

Χλέπα Ε.-Α., *Τα βυζαντινά μνημεία στη νεότερη Ελλάδα: Ιδεολογία και πρακτική των αποκαταστάσεων 1833-1939*, Αθήνα 2012.

Χρυσός Ευ.(επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται: Η εικόνα του Ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά το 19ο αι.*, Αθήνα 1996.

Chrysos E. K., "Vierzig Jahre Wiener Byzantinistik", in W. Hörandner – J. Koder – M. A. Stassinopoulou (eds), *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik: Beiträge zum Symposium Vierzig Jahre Institut Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger* (Wien, 4. - 7. Dezember 2002), *Byzantina et Neograeca Vindobonensia* 24, Wien 2004, 25-34.

B. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / FALL SEMESTER	
BAT 31	<p>Τα πολλαπλά πρόσωπα ενός μνημείου: Η μονή του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία <i>Γ. Πάλλης</i></p> <p>The multiple faces of a monument: The Monastery of Saint Luke in Boeotia <i>G. Pallis</i></p>
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ / SPRING SEMESTER	
BAT 37	<p>Στη λάμψη του Βυζαντίου: διεθνείς προσλήψεις και εκθεσιακές πολιτικές από τον 19ο στον 21ο αιώνα <i>Πλ. Πετρίδης</i></p> <p>In the splendor of Byzantium: international perceptions and exhibition policies from the 19th to the 21st century <i>Pl. Petridis</i></p>
BK 34	<p>Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης» ΕΚΠΑ, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, σε συνεργασία με το ΕΙΕ/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών</p> <p>Οι βυζαντινές σπουδές από τον 19ο στον 21ο αιώνα: ιδεολογικά ρεύματα, μεθοδολογικά εργαλεία και οι πολλαπλές κατασκευές του Βυζαντίου <i>Τ. Κιουσοπούλου και Α. Δρανδάκη, σε συνεργασία με την Α. Γιαγκάκη</i></p> <p>Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides» National and Kapodistrian University of Athens, Department of History & Archaeology, in collaboration with the Institute for Historical Research/Section for Byzantine Research/National Hellenic Research Foundation</p> <p>Byzantine studies from the 19th to the 21st century: ideological currents, methodological tools and the multiple constructions of Byzantium</p>

T. Kiousoyrou and A. Drandaki, in collaboration with A. Yangaki

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Τα πολλαπλά πρόσωπα ενός μνημείου: Η μονή του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία

Subject: *The multiple faces of a monument: The Monastery of Saint Luke in Boeotia*

Περίληψη: Το συγκρότημα της μονής του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία κατέχει προέχουσα θέση στην αρχιτεκτονική και την τέχνη της μέσης βυζαντινής περιόδου. Οι ναοί της άνοιξαν νέα κεφάλαια στην αρχιτεκτονική παραγωγή και καθόρισαν τη γέννηση και την εξέλιξη της λεγόμενης ελλαδικής σχολής. Ο μαρμάρινος διάκοσμος τους ανανέωσε και σφράγισε τη γλυπτική της νότιας Ελλάδας. Τα ψηφιδωτά και οι τοιχογραφίες του καθολικού αποτελούν κορυφαία έργα της ζωγραφικής του 11ου αι. Πέρα όμως από αυτές τις πτυχές, που έχουν μελετηθεί σε βάθος, υπάρχουν και άλλες οι οποίες δεν έχουν ερευνηθεί στον ίδιο βαθμό. Η ιστορική παρουσία της μονής, ο ρόλος της στην ελλαδική κοινωνία των μέσων χρόνων αλλά και μεταγενέστερα, η οικονομία της, το δίκτυο των μετοχίων και η λειτουργία του, η αρχιτεκτονική των βοηθητικών χώρων του συγκροτήματος και των μετοχίων, η σημασία της μονής ως αρχιτεκτονικού και καλλιτεχνικού προτύπου, είναι ορισμένα από τα ζητήματα αυτού του είδους που θα εξετάσει το παρόν σεμινάριο. Στόχος του είναι να συγκροτήσει μία ολοκληρωμένη εικόνα για τη μονή και να αναδείξει τη σημασία της συνεξέτασης όλων των παραμέτρων στην έρευνα των μείζονων μνημείων.

Summary: The monastic complex of Saint Luke in Boeotia occupies a prominent place in the architecture and art of the Middle Byzantine period. Its churches opened new chapters in architectural production and determined the birth and development of the so-called Helladic school. Their marble decoration renewed the sculpture of southern Greece. The mosaics and the frescoes of the katholikon are excellent works of 11th century painting. But beyond these aspects, which have been examined in depth, there are others that have not been studied to the same extent. The historical presence of the monastery, its role in the local society during the Middle Ages and later, its economy, the network of dependencies and its function, the architecture of the auxiliary spaces of the complex and the dependencies, the importance of the monastery as an architectural and artistic model, are some of the issues of this kind on which this seminar will focus. Its aim is to build a comprehensive picture of the monastery and to highlight the importance of considering all aspects in the research of major monuments.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Γκιολές Ν., «Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά», *ΕΕΒΣ ΝΕ'* (2007-09) 139–160.
- Connor C. L., *Art and miracles in medieval Byzantium. The crypt at Hosios Loukas and its frescoes*, Princeton 1991.
- Κρέμος Γ. Π., *Προσκυνητάριον τῆς ἐν τῇ Φωκίδι Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦπίκλιν Στειριώτου*, τ. Α'-Γ', ἐν Ἀθήναις 1874-1880.
- Μανωλέσσου Ε. Γ., «Γλυπτά ἀπὸ τῆ Συλλογῆ τῆς Τράπεζας τοῦ Ὁσίου Λουκά», *La sculpture byzantine VIIe –XIIe siècles, Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l' École Française d'Athènes (6-8 Septembre 2000)*, BCH Supplément 49, Athènes 2008, 317-337
- Μανωλέσσου Ε. Γ., «Ἡ μονὴ Ὁσίου Λουκά ὡς καλλιτεχνικὸ πρότυπο: Ἡ περίπτωση τῶν γλυπτῶν τοῦ μουσείου Θηβῶν», στο *Δασκάλα. Απόδοση τιμῆς στὴν καθηγήτρια Μαίρη Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου*, ἐπιμ. Πλ. Πετρίδης –Β. Φωσκόλου, Ἀθήνα 2015, 245–265.
- Μπούρα Λ., *Ὁ γλυπτὸς διάκοσμος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στο μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά*, Ἀθήνα 1980.
- Μπούρας Χ., *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά*, Ἀθήνα 2015.
- Μυλωνάς Π. Μ., *Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτη. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν τεσσάρων ναῶν*, Ἀθήναι 2005.
- Oikonomides N., "The First Century of the Monastery of Hosios Loukas", *DOP* 46 (1992), 245-255.
- Ορλάνδος Α. Κ., «Τὸ παρὰ τὸ Ἀλιβέρι μετόχιον τοῦ Ὁσίου Λουκά Φωκίδος», *ΑΒΜΕ Ζ'* (1951) 131–145.
- Schultz R. W. – S. H. Barnsley, *The Monastery of Saint Luke of Stiris, in Phocis, and the Dependent Monastery of Saint Nicolas in the Fields, near Skripou, in Boeotia*, London 1901.
- Σοφιανός Δ. Ζ., *Ὁσιος Λουκάς. Ὁ βίος τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτη, προλεγόμενα, μετάφραση, κριτικὴ ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου*, Ἀθήνα 1989.
- Στίκας Εὐ. Γ., *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά Φωκίδος*, Ἀθήνα 1970.
- Στίκας Εὐ. Γ., *Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά*, Ἀθήνα 1970.
- Χατζηδάκη Ν., *Βυζαντινὴ Τέχνη στὴν Ελλάδα. Ὁσιος Λουκάς*, Ἀθήνα 2003.
- Chatzidakis-Bacharas Th., *Les peintures murales de Hosios Loukas : les chapelles occidentales*, Athènes 1982.
- Chatzidakis N., "La présence de l'higoumène Philothéos dans le catholicon de Saint-Luc en Phocide (Hosios Loukas). Nouvelles Remarques", *Cahiers Archéologiques* 54 (2011-2012), 17- 32.
- Chatzidakis M., "A propos de la date et du fondateur de Saint-Luc", *Cahiers Archéologiques* 19 (1969), 127-150.

ΠΛΑΤΩΝ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Χειμερινό εξάμηνο / Fall semester

Θέμα: Στη λάμψη του Βυζαντίου: διεθνείς προσλήψεις και εκθεσιακές πολιτικές από τον 19ο στον 21ο αιώνα

Subject: *In the splendor of Byzantium: international perceptions and exhibition policies from the 19th to the 21st century*

Περίληψη: Ο τρόπος που η Ελλάδα και ο Δυτικός κόσμος προσέλαβαν το Βυζάντιο από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αι. και ως τις μέρες μας αντικατοπτρίστηκε στην κατασκευή ενός συλλογικού φαντασιακού, που όψεις του διακρίνουμε από την εκπαίδευση ως την καταναλωτική οικονομία περνώντας και από τις εκθεσιακές πολιτικές των μεγάλων κυρίως ευρωπαϊκών και αμερικανικών μουσείων. Το σεμινάριο θα επιχειρήσει να προσεγγίσει τις διαφορετικές «προσλήψεις» του Βυζαντίου και τους τρόπους με τους οποίους αυτές οδήγησαν, μεταξύ άλλων και στις μουσειολογικές επιλογές των σχετικών με το Βυζάντιο εκθέσεων. Παράλληλα, θα εξετασθεί η παρουσία του Βυζαντίου στη λογοτεχνία, τα κόμιξ, τον κινηματογράφο και την τηλεόραση.

Summary: The way Greece and the Western world perceived Byzantium from the last decades of the 19th century to nowadays, it has been reflected in the construction of a collective fantasy, whose aspects we distinguish from education to the consumer economy passing through the exhibition policies of the major museums. The seminar will try to approach the different "perceptions" of Byzantium and the ways in which they led, among other things, to the museological choices of the exhibitions related to Byzantium. We will also attend to search the presence of Byzantium in literature, comics, television and the movies.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

- Alisik E. (επιμ.), "What Byzantinism is this in Istanbul!". *Byzantium in Popular Culture, Pera Museum Publication* 109, Κωνσταντινούπολη 2021.
- Auzépy M.-F. (επιμ.), *Byzance en Europe*, Παρίσι 2003.
- Bullen J. B., *Byzantium rediscovered*, Λονδίνο 2003.
- Γκράτζιου Ό. - Α. Λαζαρίδου (επιμ.), *Από τη Χριστιανική Συλλογή στο Βυζαντινό Μουσείο (1884-1930)*, Αθήνα 2006.
- Chondrogiannis S., *Byzantium in the World. Artistic, Cultural and Ideological Legacy from the 19th to the 21st century*, Θεσσαλονίκη 2017.
- Clucas L. (επιμ.), *The Byzantine Legacy in Eastern Europe*, Νέα Υόρκη 1988.
- Delouis O. - A. Couderc - P. Guran (επιμ.), *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, Αθήνα 2013.
- Papanikola-Bakirtzi D. - A. Drandaki - A. Tourta (επιμ.), *Heaven and Earth. Art of Byzantium from Greek Collections*, Αθήνα 2014.
- Ricks D. - P. Magdalino (επιμ.), *Byzantium and the Modern Greek Identity*, Άλντερσοτ 1998.

Διεπιστημονικό Σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης»

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας - Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΤΟΝΙΑ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΡΑΝΔΑΚΗ σε συνεργασία με την ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΙΑΓΚΑΚΗ

Εαρινό εξάμηνο/Spring semester

Θέμα: *Οι βυζαντινές σπουδές από τον 19ο στον 21ο αιώνα: ιδεολογικά ρεύματα, μεθοδολογικά εργαλεία και οι πολλαπλές κατασκευές του Βυζαντίου*

Interdisciplinary Postgraduate Seminar «Nikos Oikonomides»

Department of History and Archaeology - National and Kapodistrian University of Athens in collaboration with the Institute for Historical Research / Section for Byzantine Research - National Hellenic Research Foundation

Subject: *Byzantine studies from the 19th to the 21st century: ideological currents, methodological tools and the multiple constructions of Byzantium*

Περίληψη: Το σεμινάριο θα εστιάσει στα ιδεολογικά ρεύματα που διαμόρφωσαν την πορεία και τους διαρκείς αναπροσανατολισμούς των βυζαντινών σπουδών από τον όψιμο 19ο αιώνα έως τις μέρες μας. Ως συμβολική χρονική αφετηρία, το 1892, έτος ίδρυσης του επιστημονικού περιοδικού *Byzantinsche Zeitschrift* από τον πρωτοπόρο Γερμανό Karl Krumbacher, σηματοδοτεί την μετατροπή της μελέτης του βυζαντινού πολιτισμού σε διακριτό επιστημονικό πεδίο, που αρχίζει να αναπτύσσεται δυναμικά σε πανεπιστημιακές έδρες, έρευνες πεδίου και μουσειακές συλλογές πολλών χωρών.

Από τον γερμανικό ρομαντισμό στο arts and crafts movement · από τον διεθνή διάλογο των μοντερνιστών με τη βυζαντινή τέχνη στη συγκρουσιακή ανάπτυξη των εθνικισμών στον βαλκανικό χώρο· από την μεταπολεμική ψυχροπολεμική σύγκρουση στις μελέτες φύλου και τις μετα-αποικιοκρατικές προσεγγίσεις, οι βυζαντινές σπουδές, δηλωμένα ή αδήλωτα, πορεύονται σε διαρκή συνομιλία με κυρίαρχες τάσεις των ανθρωπιστικών σπουδών, αξιοποιώντας συχνά μεθοδολογικά εργαλεία από όμορους επιστημονικούς χώρους. Αρχαιολογία, ιστορία της τέχνης, ιστορία και φιλολογία του Βυζαντίου στην Ελλάδα και το εξωτερικό αναπτύχθηκαν ακολουθώντας παράλληλους, αλλά όχι πάντοτε ταυτόσημους δρόμους, ενώ ανά χώρα και «σχολή» αναπτύσσονται διαφορετικές και κάποτε αντιφατικές αναγνώσεις και ιδεολογικές χρήσεις του Βυζαντίου. Οι ποικίλοι αυτοί δρόμοι μέσα στα ιστορικά τους συμφραζόμενα θα εξεταστούν όχι μόνον στην Ελλάδα, αλλά στο μέτρο του δυνατού, και διεθνώς.

Summary: This seminar will explore the ideological currents that have shaped Byzantine studies' trajectory and continuous reorientations, a field dynamically developing from the late 19th century to the present day. As a symbolic starting point, the year 1892, when the pioneering German scholar Karl Krumbacher founded

Byzantinsche Zeitschrift, marks the transformation of the study of Byzantine culture into a distinct scholarly field. This field has since been growing across university chairs, field research projects, and museum collections in many countries.

From German Romanticism to the Arts and Crafts movement; from the international dialogue between modernists and Byzantine art to the development of conflicting nationalisms in the Balkans; from the Cold War tensions to gender studies and post-colonial approaches, Byzantine studies, whether explicitly or implicitly, have been in constant conversation with dominant movements in the humanities, often drawing on methodological tools from adjacent disciplines. Archaeology, art history, history and literature of Byzantium, in Greece and abroad, have developed along parallel, still not always identical paths, while different and sometimes contradictory readings and ideological uses of Byzantium have developed in different countries and 'schools'. As far as possible, these diverse paths will be examined in their historical contexts in Greece and internationally.

Ενδεικτική βιβλιογραφία / Selected bibliography

Ακαδημία Αθηνών, *Το Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού 1930-2003. Ίδρυση, λειτουργία, ερευνητικές δραστηριότητες, δημοσιεύματα*, Αθήνα 2003.

Anderson B. – M. Ivanova (eds), *Is Byzantine Studies a Colonialist Discipline? Toward a Critical Historiography*, University Park, PA: Penn State University Press 2023.

Angelov D., "Byzantinism: The Real and the Imaginary Influence of a Medieval Civilization on the Modern Balkans" A. Alshanskaya – A. Gietzen – Chr. Hadjiafxenti (eds), *Imagining Byzantium. Perceptions, Patterns, Problems*, Mainz 2018.

https://www.academia.edu/38161495/Alena_Alshanskaya_Andreas_Gietzen_Christina_Hadjiafxenti_eds_Imagining_Byzantium_Perceptions_Patterns_Problems

Agapitos P., "Karl Krumbacher and the history of Byzantine literature", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 108/1 (2015), pp. 1-52.

https://www.academia.edu/13970787/Karl_Krumbacher_and_the_history_of_Byzantine_literature_Byzantinische_Zeitschrift_108_2015_1_52

Betancourt R. – M. Taroutina (eds), *Byzantium/Modernism, The Byzantine as a Method in Modernity*, Leiden 2015.

Γιαγκάκη Α. Γ., «Τὰ δὲ σκευὴ πάντα μὴ ὁμοειδῶς ἀλλήλοις διεσχηματίσθω, ἀλλὰ τὸ μὲν πίθος, τὸ δὲ ἀμφορεύς, ἕτερον δὲ πινάκιον...: Κεραμικά και οι χρήσεις τους», στο: Α. Γ. Γιαγκάκη και Αγγελική Πανοπούλου (επιμ.), *Το Βυζάντιο χωρίς λάμψη. Τα ταπεινά αντικείμενα και οι χρήσεις τους στον καθημερινό βίο των Βυζαντινών*, Αθήνα 2018, 111-171 (προσβάσιμο στο: <https://tinyurl.com/5n7v63zp>).

- Γκράτζιου Ό., «Από την ιστορία του Βυζαντινού Μουσείου. Τα πρώτα χρόνια», *Μνήμων* 11 (1987), 54-73.
- Γκράτζιου Ό., «Βυζαντινά μνημεία: Από τη θεσμική προστασία στην αναγωγή τους σε ψυχή του έθνους», στο: Τ. Σακελλαρόπουλος – Α. Βατσάκη (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος και πολιτιστική πολιτική. Πρακτικά Συμποσίου*, (Αθήνα, 21-22 Νοεμβρίου 2008), Αθήνα, Χανιά 2012, 81-91
- Γκράτζιου Ό. – Α. Λαζαρίδου (επιμ.), *Από τη Χριστιανική Συλλογή στο Βυζαντινό Μουσείο (1884-1930). Κατάλογος Έκθεσης. Αθήνα, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο 29 Μαρτίου 2002-7 Ιανουαρίου 2003*, Αθήνα 2006.
- Delouis O. – A. Couderc – P. Guran (eds), *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époques moderne et contemporaine*, Αθήνα, École Française d'Athènes, 2013.
- Dölger Fr., "Fünzig Jahre deutsche Byzantinistik", *Europäischer Wissenschafts-Dienst* 14 (1942) 23-25.
- Drandaki A., "A Taste for all thing Byzantine: Byzantium in the collections of Antonis Benakis", *Byzantine and Modern Greek Studies* 46.2 (2022) 236-262 (https://www.academia.edu/88077074/A_taste_for_all_things_Byzantine_Byzantium_in_the_collections_of_Antonis_Benakis).
- Haldon J. (ed.), *A Social History of Byzantium*, Blackwell Publishing 2009.
- Jeffreys E. - J. Haldon - R. Cormack, "Byzantine Studies as an Academic Discipline", in E. Jefferys - J. Haldon - R. Cormack (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford 2008, 3-20.
- Καραμανωλάκης Β., *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Αθήνα 2006.
- Κιουσοπούλου Τ., «Η πρώτη έδρα Βυζαντινής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», *Μνήμων* 15 (1993), 257-76.
- Kolias T., "The Perspectives of Byzantine Studies in the Face of the New Conditions of Scientific Work and Research" in *22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22-27 August 2011, Seventh and final Plenary Session titled: "The future development of Byzantine Studies"* (Saturday, 27 August 2011), Sofia 2011. (προσβάσιμο στο: <https://tinyurl.com/3by3pmhx>)
- Mourelatos D., "The debate over Cretan icons in twentieth-century Greek historiography and their incorporation into the national narrative", in D. Damaskos and D. Plantzos (eds), *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic identity in twentieth-century Greece*, Athens 2008, 197-207.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., «Οι βυζαντινές σπουδές στην Ελλάδα. Από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο στον Διονύσιο Ζακυθινό», *Μνήμη Α.Α. Ζακυθινού*, τ. Β', Αθήνα 153-176.

- Ousterhout R., "The Rediscovery of Constantinople and the Beginnings of Byzantine Archaeology: A Historiographical Survey", in Z. Bahrani - Z. Çelik - E. Eldem (eds), *Scramble for the Past: A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914*, Istanbul 2011, 181-211.
- Pétridis Pl., "De la réserve à la vitrine: la mise en valeur de la céramique byzantine en Grèce", in F. Yenişehirlioğlu (ed.), *XIth Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings* (19-24 October 2015), vol. 2, Antalya 2018, 339-345.
- (<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2932161/file.pdf>)
- Ricks D. - P. Magdalino eds, *Byzantium and the Modern Greek Identity*, Λονδίνο 1998.
- Stouraitis Y., "Is Byzantinism an Orientalism? Reflections on Byzantium's constructed identities and debated ideologies", in *Identities and Ideologies in the Medieval East Roman World*, edited by Y. Stouraitis (Edinburgh: EUP, 2022), 19-47.
- ([https://www.academia.edu/40892811/Is Byzantinism an Orientalism Reflections on Byzantiums constructed identities and debated ideologies in Identities and Ideologies in the Medieval East Roman World edited by Y S touraitis Edinburgh EUP 2022 19 47](https://www.academia.edu/40892811/Is_Byzantinism_an_Orientalism_Reflections_on_Byzantiums_constructed_identities_and_debated_ideologies_in_Identities_and_Ideologies_in_the_Medieval_East_Roman_World_edited_by_Y_S_touraitis_Edinburgh_EUP_2022_19_47))
- Χλέπα Ε.-Α., *Τα βυζαντινά μνημεία στη νεότερη Ελλάδα: Ιδεολογία και πρακτική των αποκαταστάσεων 1833-1939*, Αθήνα 2012.
- Χρυσός Ευ.(επιμ.), *Ένας νέος κόσμος γεννιέται: Η εικόνα του Ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά το 19ο αι.*, Αθήνα 1996.
- Chrysos E. K., "Vierzig Jahre Wiener Byzantinistik", in W. Hörandner – J. Koder - M. A. Stassinopoulou (eds), *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik: Beiträge zum Symposium Vierzig Jahre Institut Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger* (Wien, 4. - 7. Dezember 2002), *Byzantina et Neograeca Vindobonensia* 24, Wien 2004, 25-34.

**ΥΠΟΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ JANET ZAKOS
ΓΙΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥΣ/ΕΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΡΙΕΣ
ΚΑΙ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥΣ/ΕΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Ή ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ**

Με έδρα την Γενεύη, ιδρύθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2005 το **Κοινωφελές Ίδρυμα Janet Zakos** για τη μελέτη του Βυζαντίου με κεφάλαια που προήλθαν από τη ρευστοποίηση της κληρονομιάς της Ελβετίδας υπηκόου Janet Zakos Bentley σύμφωνα με την τελευταία της επιθυμία. Εκτελεστής της διαθήκης της σύμφωνα με το Ελβετικό Δίκαιο ήταν ο Mauricio Caruano Maissa, ιδρυτικό Μέλος του Ιδρύματος και Πρόεδρος του Διοικητικού του Συμβουλίου, το οποίο συγκαταριθμεί άλλα δύο μέλη: τον δικηγόρο Benoit Dayer στη Γενεύη ως Γραμματέα και την κυρία Χριστίνα Ερωτοκρίτου. Το Ίδρυμα εποπτεύεται τόσο από τις αρχές του Καντονιού της Γενεύης όσο και από τις Ομοσπονδιακές Ελβετικές Αρχές της Βασιλείας, οι οποίες του έχουν χορηγήσει λόγω της κοινωφελούς δραστηριότητάς του φορολογική απαλλαγή.

Σκοπός του Ιδρύματος είναι η χορήγηση υποτροφιών σε φοιτητές Βυζαντινών Σπουδών και/ή αγορά και εν συνεχεία δωρεά αντικειμένων Βυζαντινής περιόδου σε Μουσεία που διατηρούν πτέρυγες με μόνιμες βυζαντινές εκθέσεις.

Η **Janet Zakos** υπήρξε σύζυγος του George Zakos, ο οποίος ήταν αρχαιοπώλης, λάτρης της ιστορίας του Βυζαντίου και συλλέκτης. Το ζεύγος Zakos διέμενε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, ενώ στη συνέχεια μετοίκησε στη Βασιλεία της Ελβετίας. Μετά τον θάνατο του George Zakos, η Janet Zakos μοίραζε τον χρόνο της μεταξύ Ελβετίας και Ελλάδας με έδρα το διαμέρισμά της στο Παλαιό Ψυχικό. Πριν από τον θάνατό της δώρισε τη συλλογή 450 περίπου σφραγίδων του συζύγου της στο Μουσείο της Γενεύης, το οποίο προέβη στην άμεση κατασκευή ειδικής αίθουσας για να στεγάσει τη συλλογή αυτή. Ο George Zakos είχε εκδώσει το δίτομο έργο *BYZANTINE LEAD SEALS* το 1985, το οποίο με την άδεια του Ιδρύματος ψηφιοποιήθηκε και είναι πλέον στη διάθεση παντός ενδιαφερομένου στο διαδίκτυο.

Το Ίδρυμα Janet Zakos προσφέρει κάθε χρόνο υποτροφία συνολικού ποσού 5.000 ευρώ. Δυνατότητα να λαμβάνουν την υποτροφία έχουν μεταπτυχιακοί/ές φοιτητές/ήτριες του ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» και υποψήφιοι/ες διδάκτορες στη Βυζαντινή Ιστορία ή τη Βυζαντινή Αρχαιολογία του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εκταμίευση του παραπάνω ποσού γίνεται εφάπαξ, μετά την κατάθεση στη Μεταπτυχιακή Επιτροπή Έκθεσης Προόδου υπογεγραμμένης από τον/την επιτυχόντα/ούσα υπότροφο και τον/την επόπτη/τρια καθηγητή/γήτρια, στην οποία εμφανίζεται η πορεία της έρευνάς του/της.

Κριτήρια επιλογής των υποψηφίων:

1. Ακαδημαϊκή επίδοση
2. Οικονομική κατάσταση

Απαραίτητα δικαιολογητικά:

1. Αίτηση
2. Αντίγραφο μεταπτυχιακού διπλώματος (για τους/τις υποψήφιους/ες διδάκτορες)
3. Αναλυτική κατάσταση βαθμολογίας στις προπτυχιακές σπουδές και βαθμολογία στα μαθήματα που έχουν ολοκληρώσει κατά τη φοίτηση στο ΠΜΣ έως τη στιγμή της αίτησης. Αν πρόκειται για υποψήφιο/α διδάκτορα, υποβάλλεται επίσης αναλυτική κατάσταση βαθμολογίας στο Πρόγραμμα Μτπχ. Σπουδών.
4. Βιογραφικό σημείωμα
5. Τα ονόματα δύο καθηγητών/τριών ή άλλων αναγνωρισμένων ειδικών επιστημόνων στους/στις οποίους/ες η επιτροπή μπορεί να απευθυνθεί για συστατικές επιστολές.
6. Υπεύθυνη δήλωση του ν. 1599/86 ότι ο/η υποψήφιος/α δεν λαμβάνει υποτροφία από άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα κατά το ίδιο διάστημα
7. Εκκαθαριστικό της Εφορίας του/της υποψήφιου/ας ή ελλείψει αυτού των γονέων του/της
8. Συνοδευτική επιστολή 350 λέξεων με το περιεχόμενο, τους στόχους και την πορεία της έρευνας

Η αίτηση και τα δικαιολογητικά υποβάλλονται στη Γραμματεία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (Φιλοσοφική Σχολή, 4ος όροφος, γραφείο 404, Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου). Σχετική ανακοίνωση για την υποτροφία αναρτάται κατά το χειμερινό εξάμηνο σπουδών στον ιστότοπο του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας <http://www.arch.uoa.gr>.

Ο/η υπότροφος υποχρεούται μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της χρηματοδοτούμενης έρευνας να καταθέσει στο Κοινωφελές Ίδρυμα Janet Zakos και την Γραμματεία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος σύντομη έκθεση πεπραγμένων 350 λέξεων.

